

УДК 343.2:122

В. О. Беньківський

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АСПЕКТИ ПРОЯВУ КАТЕГОРІЇ «ЗВ'ЯЗОК» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена проблемним питанням прояву категорії «зв'язок» у сучасному кримінальному праві. Акцентується увага на різноінституційних проявах категорії «зв'язок» у кримінальному праві. Розглядається значення категорії «зв'язок» для кримінально-правового регулювання. Досліджується питання юридизації (нормативізації) зв'язку у кримінальному праві.

Ключові слова: зв'язок, категорія, інститути, кримінальне право, каузальність, некаузальні зв'язки, юридизація.

Постановка проблеми. Очевидним є досить вузьке розуміння й застосування категорії «зв'язок» у кримінально-правових дослідженнях: кримінальне право оперує в основному каузальністю, тобто розглядає лише причинно-наслідковий зв'язок як такий, що має кримінально-правове значення. Необхідністю є розширення застосування зв'язку в контексті кримінального права, враховуючи:

1) специфіку вчинення злочинів (кримінальних правопорушень) у межах окремих інститутів (співучасть, причетність);

2) необхідність вирішення кримінально-правових проблем конкуренції, колізійних проявів, нормативних суперечностей, що виникають у зв'язку з розвитком кримінально-правових інститутів у часі та ін.;

3) появу нових юридичних складів у чинному КК України, де діяння або злочинна діяльність не можуть бути описані лише каузально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень, присвячених проблематиці зв'язку у кримінальному праві, необхідно виділити (в її кримінально-правовій частині) монографію кандидата юридичних наук Чистової Л.Є. «Причины и условия в криминалистике. Их значение в расследовании и предупреждении преступлений» (2013 р.). Зокрема, заслуговує на увагу § 3 Розділу 2 «Причинная связь в уголов-

ном праве», в межах якої досліджується специфіка й кримінально-правові критерії причинно-наслідкового зв'язку.

У попередні роки проблемним питанням зв'язку (а саме – причинно-наслідкового зв'язку) у кримінальному праві була приділена увага таких вчених новітнього періоду, як: Н.М. Ярмиш, В.Б. Малінін, С.О. Єфремов, С.Р. Багіров, А.А. Музика та ін.

Для кримінального права України особливе значення у свій час мала монографія професора Ярмиш Н.М. «Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ)» (2003 р.) в якій автор досліджував оригінальні аспекти причинності й причинно-наслідкового зв'язку у кримінальному праві: інформаційний, лінгвістичний та ін.

Що стосується дослідження некаузальних (непричинних) проявів категорії «зв'язок» у кримінальному праві, то спеціально такі дослідження не проводились у межах кримінально-правової науки.

Мета статті – на основі аналізу сутності й змісту категорії «зв'язок» у поєднанні зі встановленням значення категорії «зв'язок» для кримінально-правових інститутів визначити зв'язок як необхідну умову вирішення кримінально-правової проблематики.

Виклад основного матеріалу. Категорія «зв'язок» є досить розробленою у філософії, тобто по суті є методологічно обґрунтованою.

Зв'язок у сучасній філософії розглядається як прояв відношення обумовленості, яке, у свою чергу, розглядається як узагальнення відношення причини і дії, причини і наслідку, сутності та явища, аргументу і функції тощо [1, с. 423]. Категорія «зв'язок» відображає також жорсткий та стійкий характер взаємодії явищ у природі та суспільстві.

Виходячи зі значення та питомої ваги його використання у праві й кримінальному праві зокрема, основним є причинно-наслідковий зв'язок як втілення причинності, яка являє собою філософську категорію для позначення необхідного генетичного зв'язку явищ, одне з котрих (причина) породжує інше (наслідок) [2, с. 295].

Важливо зазначити та звернути увагу на складові частини методології дослідження причинно-наслідкового зв'язку. Є очевидним, що вона утворюється філософською, логічною й теоретико-правовою частинами.

У філософії причинно-наслідковий зв'язок розглядається через причинність, яка є філософською категорією для позначення необхідного генетичного зв'язку явищ, з яких одне (наз. причиною) обумовлює друге (наз. наслідком або дією). Підкреслюється, що причинно-наслідковий зв'язок – лише один із видів універсального зв'язку явищ, при цьому специфіка даного зв'язку полягає у його односторонності, «векторній» спрямованості (від причини до наслідку).

Підкреслювати особливість причинно-наслідкового зв'язку через поняття векторності видається вадливим, оскільки часто, характеризуючи даний зв'язок у науковій літературі, застосовують терміни «взаємодія», «взаємовплив», що не відповідає його сутності.

Проблемність породжується також тоді, коли, наприклад, причина розглядається як явище, що викликає, обумовлює виникнення іншого явища.

Очевидно, необхідно визначитись з тим, що мається на увазі: зв'язок умов (тоді доцільне застосування терміну «обумовлення») або реальний каузальний зв'язок, у межах якого існує спричинення (практично, породження) одним явищем іншого.

Окреме запитання виникає також тоді, коли причинно-наслідковий зв'язок розглядається як генетичний (від грецької «генезис», що означає походження).

З погляду автора, коли в науковій літературі підкреслюється генетична характеристика причинно-наслідкового зв'язку, то мається на увазі те, що причина закономірно породжує наслідок. Але даний підхід є різновидом абстрагування, оскільки породження причиною наслідку ніколи не буває «чисто» необхідним: завжди наявні випадкові впливи, взаємодії явищ.

Водночас, у філософії досліджують й інші види зв'язків. Зокрема, зв'язок обумовлення, зв'язок станів, кореляційну залежність, темпоральні зв'язки та ін.

На особливу наукову увагу заслуговує функціональний зв'язок (залежність), оскільки деякі кримінально-правові явища (попередня злочинна діяльність співучасників, невиконання або неналежне виконання обов'язків службовою особою з нанесенням шкоди, передбаченої КК України та ін.), характеризуються некаузальною (причиною) залежністю, але відзначаються функціональністю, що характеризується наступними ознаками:

1) симетрією, рівнозначністю взаємозалежних факторів; у цьому відмінність функціонального зв'язку від причинно-наслідкового, в якому, фактори асиметричні, нерівнозначні (причина і наслідок дії причини);

2) у межах функціональності (функціонального зв'язку) зміна одного явища супроводжується зміною іншого [3, с. 284];

3) як правило, кілька факторів (явищ) взаємодіють між собою, одночасно залежачи від ще одного або кількох факторів, тобто взаємодія відбувається як ускладнений, динамічно змінюваний процес.

У межах розуміння функціональної залежності як залежності, змінної від визначеної (постійної) величини, існує можливість її застосування у кримінально-правових інститутах. Зокрема, в межах інституту співучасті кількісно-якісну функціональну залежність (функціональний зв'язок) можна розглядати при інтелектуальному пособництві: типові, такі, що задають певний алгоритм злочинної поведінки, настанови злочинного автори-

тету, своєрідна «область визначень» для конкретної й змінної поведінки співучасників. При цьому поведінка співучасників змінюється, але лише в межах згаданих настанов, вказівок.

Якщо ж мова йде про підбурювання до вчинення конкретного злочину, то очевидно, що оцінювати зв'язок, який виникає в його результаті як функціональний, не можна, оскільки підбурювання, як правило, є невизначеним за способом та інтенсивністю.

На особливу увагу в контексті питання функціонального зв'язку у кримінальному праві заслуговує правова (кримінально-правова) оцінка характеру і змісту зв'язків, що виникають між співучасниками.

Зокрема, злочинна поведінка організатора, на наш погляд, неоднозначно й не завжди функціонально пов'язана з поведінкою інших співучасників. Якщо організатором задаються точні параметри поведінки інших співучасників (відбувається параметризація злочину), то можна констатувати ознаки функціональності під час вчинення злочину у співучасті. Якщо ж поведінка організатора злочину акцентована не на плануванні, а на керуванні процесом здійснення злочину у співучасті, то функціональність відсутня.

Отже, виходячи з характеристики функціонального зв'язку як точної кількісної та якісної залежності, даний зв'язок має кримінально-правове значення, коли відбувається параметризація злочинної поведінки, здійснюється своєрідне формування області визначення поведінки, в межах якої діє злочинець.

Перспективним також є уявлення про функціональний зв'язок як про такий, що виникає в результаті злочинного невиконання (або неналежного виконання) спеціальним суб'єктом певного обов'язку, послідовності дій, що вимагаються законом.

Отже, функціональний зв'язок в аспекті його кримінально-правового значення реалізується тоді, коли існують точні кількісно-якісні параметри чинників конкретного злочинного діяння або коли відбувається порушення обов'язкової діяльності суб'єкта через невиконання соціальної функції.

Окрім такого некаузального за своїм характером зв'язку, як функціональний,

у спеціальних випадках у системі кримінального права можна розглядати темпоральні зв'язки, зв'язки станів, зв'язки обумовлення та окремі інші.

Водночас доцільно переглянути дещо стандартизований погляд на розуміння причинно-наслідкового зв'язку, в разі якого лише причина породжує й діє на наслідок; можливий, зокрема відповідно до наукового підходу кібернетики, обернений зв'язок (вплив, залежність) наслідку на причину [4, с. 414].

Обернений вплив наслідку на причину доцільно розглядати тоді, коли необхідно встановити ступінь вини суб'єкта злочину у спричиненні, коли потерпілий своїми діями свідомо або несвідомо зумовлює протиправне спричинення проти себе.

З погляду автора, існують наступні прояви категорії «зв'язок» у кримінальному праві та Кримінальному кодексі (далі – КК) України:

1) причинно-наслідковий (каузальний) зв'язок проявляється:

а) у Загальній частині КК України, коли можна й необхідно встановити зв'язок між злочином як таким (передбаченим ч. 1 ст. 11 КК України) та тяжкими наслідками (п. 5 ст. 67 КК України);

б) в Особливій частині КК України, у більшості злочинів із матеріальним складом;

2) зв'язки обумовлення проявляються в ситуації і в межах інституту причетності до вчинення злочину (ч. 6 ст. 27, ст.ст. 188, 396 КК України) [5];

3) функціональний зв'язок проявляється:

а) у попередній (підготовчій) діяльності співучасників;

б) сукупності злочинів, зокрема за так званій «розірваній» сукупності, коли існують попередні й наступні після вироку («розірвані» вироком) діяння;

4) темпоральні зв'язки у випадках, коли необхідно вирішити кримінально-правові колізії між різночасовими нормами, що виникають внаслідок схожості предмету нормативного регулювання;

5) зв'язки станів, коли розглядається різне змістовне наповнення нормативних приписів (заборон) у межах КК України в залежності від зміни кримінально-правової політики, конкретно-історичного періоду та ін.

Окреме питання пов'язане з наданням зв'язкам, що виникають у межах інститутів кримінального права, правової (юридичної) форми. Це означає, що для передбачення каузальних (причинних, причинно-наслідкових зв'язків) або некаузальних зв'язків (функціональних, зв'язків обумовлення, темпоральних та ін.) у чинному КК України необхідно:

1) розробити термінологічний апарат для нормативного закріплення зв'язків в інститутах кримінального права;

2) можливо, передбачити на початку окремих розділів Особливої частини КК України пояснюючу специфіку зв'язків текстуальну частину, за аналогією з подібною складовою у КК України 1960 р., до розділу, що передбачав кримінальні розкрадання.

Висновки і пропозиції. З погляду автора, необхідно зробити наступні висновки:

1) доцільно не обмежувати кримінально-правові дослідження й регулювання у межах кримінального права домінацією причинно-наслідкового зв'язку;

2) потребує подальшого обґрунтування, що є необхідним для вирішення кримінально-правових завдань, концепція некаузальних (непричинних) зв'язків у кримінальному праві;

3) сучасний підхід у межах вирішення кримінально-правових завдань передбачає введення поняття «обернене», ка-

узальність, у межах якої (в разі скоєння кримінального правопорушення) розглядається обернений вплив суспільно-небезпечного наслідку на діяння;

4) серед некаузальних (непричинних) зв'язків необхідно виділити такі, які відображають або пов'язані зі специфікою окремих інститутів кримінального права;

5) необхідно розробити термінологічний апарат і передбачити певні текстуальні частини у чинному КК України для відображення некаузальних зв'язків, за аналогією з текстуальними частинами КК 1960 року.

Список використаної літератури:

1. Лозовий В.О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В.О. Лозовий, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – Х. : Право, 2009. – С. 423.
2. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – С. 295.
3. Спиркин А.Г. Философия : [учебник] / А.Г. Спиркин. – 2-е изд. – М. : Гардарики, 2004. – С. 284.
4. Словарь по кибернетике. Св. 2000 сл. / под ред. В.С. Михалевича – 2-е изд. – К. : Гл. ред. УСЭ им. М.П. Бажана, 1989. – 414 с.
5. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 18 березня 2016 року (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 212 с.

Беньковський В. О. Аспекти проявлення категорії «св'язь» в уголовном праве

В статье рассматриваются актуальные для уголовного права Украины проблемные вопросы использования категории «св'язь» в пределах уголовно-правовых институтов. Аргументируется необходимость применения для решения уголовно-правовых задач категории «св'язь» в ее расширенном понимании как каузальной (причинной), так и некаузальной связи.

Ключевые слова: *св'язь, категория, институты, уголовное право, каузальность, некаузальность, юридизация.*

Benkivskiy V. The aspects displayed of category «connection» in the criminal law

In the paper examined of problematic category «connection» in criminal law, institutes of criminal law. For the realization of target science researching to examined philosophical basis interpretation causality or non-causality. The examined philosophical indications of causal connection and non-causal connections: functional connection, connections of conditioning, temporal connection and others. To examined, so, juridical of correction of connections in criminal law, institutes of criminal law.

Key words: *connection, category, criminal law, institute, causality, non-causality, juridicise.*